

S A Y I 13 • 2 0 0 5

İslâm
Araştırmaları
Dergisi

TURKISH JOURNAL OF ISLAMIC STUDIES

İSAM

TÜRKİYE DİYANET VAKFI

İSLÂM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

Klasik Mantığa Giriş

İbrahim Emiroğlu

Ankara: Elis Yayınları, 2004. 318 sayfa.

Klasik mantık alanında yazılmış olan eserler silsilesinin en son halkalarından biri olan bu kitap daha önce *Ana Hatlarıyla Klasik Mantık* adıyla yayımlanmıştı (Bursa: Asa Kitabevi, 1999). Bu iki baskı arasındaki fark, ilkinin son kısmında ek olarak yer alan “Kur’an Mantığının Temel Nitelikleri” adlı makalenin bu baskıda bulunmamasıdır.

Eser “Önsöz”, “Giriş” ve beş bölüm, “Kaynakça” ve “Dizin”den oluşmaktadır. Yaptığı çalışmalarda mantık ilminin teorik yönünden ziyade, pratik yönü üzerinde duran yazarın bu eserinde de aynı gayeye yöneldiği görülmektedir (s. 9). İlk bakışta tipik bir klasik mantık kitabı gibi gözükken eser incelendiğinde, onun aslında “modern” bir klasik mantık kitabı olduğu anlaşılmaktadır. Eserin giriş kısmında (s. 11-55), mantık ilminin tanımı, akıl ilkeleri, mahiyeti, konusu, gayesi, önemi ve son olarak da kısa bir tarihçesine yer verilmiştir. Bu bölümde yer alan konular, her ne kadar “klasik” bir başlık altında inceleniyorsa da, içerik olarak “güncelleşmiş” bir yapıdadır. Yazar konuları incelerken, kullanılan kaynaklar açısından, geçmişle bağlantıyı koparmayarak “klasik” anlayışa bağlı kaldığı halde, konuların günümüz insanlarına sunulduğunda “güncel/modern”dir. Temel gayesi “düşünme sırasında zihnin yanlış yapmasını önlemek” olarak ifade edilen mantığın (s. 31), özellikle kişisel alanda “kişiye açık seçik düşünce ve duyguları net bir şekilde anlatım yollarını göstermekle, bir sürü yanlış anlamaları, gereksiz tartışmaları önlemeye yardım edeceği” belirtilir (s. 34). Yazar böylelikle Fârâbî’de görülen “mantığa sosyal hayatta bir rol biçmeye” doğru yönelmiştir. “Giriş” kısmının son bölümünde ağırlıklı olarak özellikle İslâm dünyasındaki gelişmeler ana hatlarıyla verilmekte ve bu gelişmelerin tarihçesi günümüzü de kapsamaktadır.

“I. Bölüm”de, bu alanda yazılan eserlerin genel karakterine uygun olarak kavramlar konusu yer almaktadır (s. 57-99). “Tasavvurat” da denilen bu bölümde, kavramların yanı sıra, bu bölümün “esasları” olarak kabul edilen beş tümel ile amaçları kabul edilen tanım konusu işlenmektedir. Konular bu ilmin yaygın anlatım tarzıyla ele alınıp incelenmiş, muhtemelen eserin “ders kitabı” olarak da kullanılabilmesi amaçlanmış, dolayısıyla konuların anlaşılması özellikle göz önünde bulundurulmuş ve anlaşılmayı zorlaştıracak bazı konulara eserde yer verilmemiştir. Bu bölümde ele alınan “zıt”, “çelişik”, “açık ve

seçik” kavramları ile “sınıflama” kavramının tanımı daha önce değinilen konuların ele alınırken güncelleştirilmesine örnek verilebilir. Eserdeki diğer bir yenilik ise, “Tanımda Ortaya Çıkan Hatalar” konusunun ele alınıp işlenmesidir (s. 88).

Eserin “II. Bölüm”ü, mantığın tasdik kısmının temelleri olarak görülen “Önermeler” konusunu içermektedir. En genel anlamıyla “bir hükmün dil ile ifadesi olan” önermenin en temel özelliği “doğrulanma” ve “yanlışlanma”dır. Bu yapıya sahip olmayan ifadeler, önerme olamaz. Bu, aynı zamanda onun doğruluk değerini de oluşturur. Çeşitli açılardan incelenen önermeler, yazarın kendisinin de ifade ettiği gibi (s. 105), klasik mantık kitaplarında yer almayan bir ayrıma tabi tutulmuştur. Bu ayrım “Ait Oldukları Alana Göre Önermeler” olup sekiz çeşitten oluşmaktadır (s. 105-109). Burada önermelerin bağlayıcılığı veya doğrulanmaları ele alınırken dinî ve ahlâkî ifadeler için, biçimsel ifadelere uygulanan katı doğrulama ve gerçeklikle karşılaştırmanın esas olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca dinî ve ahlâkî hükümlerin kabulü veya inkârının diğer ifadelerinki gibi olmadığı, çünkü buradaki kararların hayat tarzıyla bağlantılı olduğu ifade edilmiştir (s. 108). Daha sonra yapı olarak basit ve bileşik önermeler açıklanarak “Kipliği Bakımından (Modal) Önermeler” üzerinde durulmuştur (s. 117). Klasik tarzda incelenen bu konularda detaylara fazla girilmemiş, önermelere ait karşı olma ve döndürme konuları ise genel yapısı içerisinde standart olarak verilmiş ve konuyla ilgili bazı sorular da cevaplandırılmıştır.

Eserin “III. Bölüm”ünde mantık ilminin bel kemiğini teşkil eden “Kıyas” konusunun da yer aldığı akıl yürütmeye yer verilmiştir. Diğer iki akıl yürütme türü olan tümevarım ve analogiye konunun sonunda kısaca değinilerek, bir bakıma onların da bu kitaptaki veya genel anlamda bu alandaki yerine gönderme yapılmıştır. Eserde en çok tündengelimlin en mükemmel şekli olan kıyasa yer verilmiştir. Kıyasın yapısı ve çeşitleri üzerinde durulmuş, yüklemli kesin kıyasın kuralları sıralanarak, bu kurallara uyularak kurulmayan delilin kıyas olamayacağı, her geçersiz kıyasta ise mutlaka bir biçim yanlışının yapıldığı belirtilmiştir (s. 142). Örneğin, “Her kıyasta üç terim (büyük, orta ve küçük) bulunmalıdır” kuralı ihlâl edilince, dört terim yanlış yapılmış olur. Daha önce de zikredildiği gibi, bu yanlışlar konusu kitap içerisinde ayrı bir bölümde ele alınmakla birlikte, konuların içerisinde de yeri geldikçe bunlara temas edilmiştir. Kıyasın şekillerinin değerleri anlatılırken her bir kıyas şeklinin işlevine de değinilmiş; örneğin, şekillerin en üstünü olarak belirtilen birinci şekil kıyasın ağırlıklı olarak bir şeyin vasıflarını ispatta, ikinci şekil kı-

yasın ise farklı olan şeyleri birbirinden ayırmada kullanıldığı ifade edilmiştir (s. 166). Kıyas şekillerine Kur'an'dan örneklerin verilmesi de zikre değer bir husustur (s. 167).

“Kıyasın Çeşitleri” başlığı altında şartlı, bileşik ve düzensiz kıyas türleri ele alındıktan sonra, kıyasın değeri ve dolayısıyla mantık ilminin değeri tartışılarak bu konuda yöneltilen altı soru veya itiraz ile bunlara verilen cevaplar sıralanmıştır (s. 185–195). Örneğin, birinci itiraz mantığın insanı “hatadan koruyucu” özelliği ile ilgilidir. Zira mantık insanı hatadan korusaydı, mantıkla donanmış olan kimselerin yanlış yapmaması gerekirdi; oysa durum böyle değildir. Bu itirazın cevabında donanımlı olmak ile donanımı kullanmayı bilmek arasındaki farka dikkat çekilerek donanımı kullanmayı bilmenin önemi vurgulanmıştır (s. 187). Burada sırasıyla F. Bacon, Descartes ve Mill’in itirazlarına değinilmiştir. Yapılan itirazlara karşı pek çok kimsenin kıyas ve mantığı savunduğu da vurgulanmıştır. Bunlardan biri olan İsmail Hakkı İzmirli'ye göre kıyas, bir akıl yürütmeyi tahlil ve terkipte, zihni araştırmalar yapmada, yeni bir şeyler keşfetmede, onu açıklamada ve temellendirmede, belirsizliği kaldırmada ve delilleri kısa ve sağlam bir şekilde ortaya koymada gayet etkin ve önemli bir vasıta (s. 193).

Kitabın “IV. Bölüm”ünde “Beş Sanat” konusu ele alınmıştır (s. 203–252). Beş sanat konusu, kıyasın uygulama alanını oluşturur ve daha çok muhteva ile ilgilidir. Bu konu ilk dönem İslâm mantıkçıları tarafından kapsamlı bir şekilde incelendiği halde, daha sonraki mantıkçılar bunların sadece adları, tarifleri ve çok kısa olarak da içeriklerinden bahsetmekle yetinmişlerdir. Bu eserde her birinin tanımı, yapısı, içermiş olduğu öncüller, varsa türleri, işleyiş şekli ve değeri gibi birçok yönü ele alınıp incelenmiştir. Beş sanat, içermiş oldukları önermelerin “kesinlikleri” itibarıyla şekillenen beş ispat etme veya ikna etme sanatı olup bunlar “Burhan”, “Cedel”, “Hitabet”, “Şiir” ve “Muğalata”dır. Bunlar arasında güvenilirlik açısından en önde geleni, içermiş olduğu önermelerin “yakîni” olmasından dolayı burhandır. Bu sanatlar bir düşüncenin ispatı, doğru veya yanlış olsun bir fikrin karşı tarafa kabul ettirilmesi, insanları iyi şeylere yönlendirmek veya kötü şeylerden alıkoymak, yine insanları duygular yoluyla bir şeye teşvik etmek veya bir şeyden uzaklaştırmak ve nihayetinde insanları şaşırtarak onları kandırmayı içermeleri dolayısıyla hep bir kıyas formatında düzenlenirler. Yazar bu bölüme yer vermek suretiyle mantık ilminin uygulama alanının ne olduğu, nasıl işlediği, nasıl kullanıldığı vb. sorulara cevap vermiş ve böylece benzeri eserlerde eksikliği hissedilen bir bölüm okuyuculara sunulmuştur.

Eserin “Mantıkta ‘Yanlış’ Kavramı” başlığını taşıyan “V. Bölüm”ü ise büyük çapta, yazar tarafından daha önce doktora tezi olarak kaleme alınıp “Mantık Yanlışları” adıyla yayımlanmış olan eserden (İstanbul 1993) nakledilmiştir. İçeriği tanım ve önermelerle ilgili bölümlerde kısmen ele alınan bu bölüm üç ana başlıktan oluşmaktadır: Mantıkla ilgili olarak “Biçim Yanlışları”, “İçerik Yanlışları” ve bu ikisi dışında kalan “Diğer Yanlış Çeşitleri”. “Yanlış Düşme Nedenleri” de üç alt başlık altında (“Sübjektif Nedenler”, “Harici Nedenler” ve “Mantığı Bilmemek Yahut Kaidelerine Uymamak”) anlatılmıştır (s. 257–262). V. Bölümde ana başlıklar olarak ele alınan “İçerik Yanlışları” ve “Diğer Yanlış Çeşitleri” birçok alt başlıkta incelenmiştir (s. 262–308).

Her ne kadar bu eser *Klasik Mantığa Giriş* adını taşımaktaysa da, aslında bunun ötesine geçmiştir. Çünkü burada yer verilen son iki bölümden ikincisi olan yanlışlar bölümü, ayrı bir kitap olarak yayımlanmış olmakla birlikte, bu kitap içerisine dahil edilerek bir bakıma uygulamalı mantık örneği oluşturulmuştur. Ayrıca “Beş Sanat” kısmı da bu kitaba bir artı değer katmıştır. Bütün bu yönler göz önüne alındığında, kitabın yazılış amacı doğrultusunda olan bir referans, ders kitabı ve faydalanılacak bir eser olma özelliğini hakkıyla yerine getirdiği söylenebilir.

Ahmet Kayacık

Türkler, Kürtler, Kıbrıslılar: İngiltere’de Türkçe Yaşamak

Tayfun Atay

İstanbul: Dipnot Yayınları, 2006. 160 sayfa.

İngiltere’de yaşayan Türkiye ve Kıbrıs kökenli toplulukların bazı ortak özellikleri ve paylaştıkları değerler vardır. Bunlar arasında sayabileceğimiz gelenek, görenek, inanç, örf ve adetlerden oluşan bir dizi ortak payda, bu toplulukları birbirine yaklaştıran, aynı ortamı paylaşmalarını sağlayan, sosyal, kültürel ve ekonomik paylaşımlarını artıran bir işleve sahiptir. İngiltere’de yaşayan Türkiye ve Kıbrıs kökenli toplulukların en belirgin ortak paydaları ise günlük hayatlarında kullandıkları dil, yani Türkçe’dir. Her ne kadar yeni kuşaklar arasında İngilizce yavaş yavaş daha yaygın olarak öğrenilmeye ve konuşulmaya başlansa da Türkçe, hâlâ Türkiye ve Kıbrıs’tan gelenler arasındaki baskın ortak dil olma özelliğini korumaktadır. Bu grupların yoğun olduğu